

ГОВЬ-АЛТАЙ АЙМАГ ДАХЬ ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР

1402, Хөгжил хороолол, Жинст баг,
Есөнбулаг сум, Говь-Алтай аймаг, 82099
Утас: 70-48-34-13. Факс: (976) 70-48-34-13,
Цахим шуудан: govialtai@audit.gov.mn
Цахим хаяг: www.audit.mn

2024.07.31 № 259

танай _____ -ны № _____ -т

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр хуульд
заасан шаардлагад нийцсэн талаарх
дүгнэлт

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйл, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5.4-т заасан Үндэсний аудитын газрын бүрэн эрхийн хүрээнд 2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох Говь-Алтай аймгийн Бигэр сумын Монгол ардын намын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох нам, эвсэл болон бие даан нэр дэвшигч нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль болон Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, УИХ-аас баталсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичигт нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцоо, судалгааг гарган хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь 2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох нам, эвсэл болон бие даан нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Төрийн аудит. Тулгуур зарчим, MNS6817-6:2020 Төрийн аудит. Нийцлийн аудитын зарчим, MNS6817-8:2020 Төрийн аудит. Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль болон Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, УИХ-аас баталсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2024 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2025-2026 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль, холбогдох байгууллагаас авсан тайлан, судалгаа, мэдээллийг тус тус шалгуур болгон авч үзсэн.

0702 00854

Дүгнэлт

Говь-Алтай аймгийн Бигэр сумын Монгол ардын намын Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2024 оны ээлжит сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3 дахь хэсэг, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.3 дахь хэсэг, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

Говь-Алтай аймгийн Бигэр сумын Монгол ардын намын мөрийн хөтөлбөр (...11... хуудас)-ийг хавсаргав.

Хувийг: Говь-Алтай аймгийн Бигэр сумын Монгол ардын намд

Хувийг: Говь-Алтай аймгийн Бигэр сумын Сонгуулийн хороонд

Хавсралт .11.. хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Г.ГҮНЖИДМАА

ГОВЬ-АЛТАЙ АЙМГИЙН
МОНГОЛ АРДЫН НАМЫН ХОРОО

“БИГЭР” СУМЫН ИТХ-ЫГ СОНГОХ 2024 ОНЫ 9 ДЭХ УДААГИЙН
ЭЭЛЖИТ СОНГУУЛЬД МАН-ААС ДЭВШҮҮЛСЭН

“СУМЫН СЭРГЭЛТ – ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО”

МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

(2024-2028)

2024 он

Бигэр сумын МАН-ын хорооны
2024 оны 06 сарын 25-ны өдрийн
01 дугаар тогтоолын хавсралт

**ГОВЬ-АЛТАЙ АЙМГИЙН БИГЭР СУМЫН МАН-ЫН ХОРООНЫ ОРОН
НУТГИЙН СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ, “СУМЫН ХӨГЖИЛ – ИРГЭДИЙН
ОРОЛЦОО” МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР
/2024-2028/**

УРИА: Хамтдаа хэлэлцэж,
Хамтдаа хөгжсө.

АГУУЛГА

НЭГ. ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ - НИЙГМИЙН ДЭВШИЛ

1. Эрүүл мэндийн бодлого
2. Биеийн тамир, спортын бодлого
3. Боловсрол, соёлын бодлого
4. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлого
5. Хүүхэд, залуучууд, ахмад, эмэгтэйчүүдийг дэмжих бодлого

ХОЁР. ЭДИЙН ЗАСАГ, ДЭД БҮТЭЦ - АЖЛЫН БАЙР, ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛ

1. Мал аж ахуйг эрчимжүүлэх
2. Газар тариалан эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх
3. Сумын дэд бүтцийг сайжруулах
4. Нэгдсэн халаалт, цэвэрлэх байгууламжын үйл ажиллагааг тогтмолжуулах
5. Зам харилцааг сайжруулах
6. Бизнес эрхлэлтийг дэмжих
7. Төсөл, зээлийн таатай орчныг бий болгох
8. Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх

ГУРАВ. БАЙГАЛЬ ОРЧИН – АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

1. Онгон байгалиа хамгаалах
2. Орон нутгийн онцлогт тохирсон аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх

3. Бичил уурхай иргэдийн оролцоо
4. Улс болон орон нутгийн тусгай хамгаалалтыг нэмэгдүүлнэ
5. Цөлжилт, элсний нүүдлээс хамгаалах, ногоон байгууламж

ДӨРӨВ. ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО - ЗӨВ ЗАСАГЛАЛ

1. Эрх мэдэлтнийг биш, эрх зүйт төрийг дээдэлнэ.
2. Түмэндээ ойртсон төрийн үйлчилгээ
3. Авилга, хүнд суртал, чирэгдэлгүй зөв засаглал
4. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах

Бигэр сумын МАН-ын хороо

НЭГ. ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ – НИЙГМИЙН ДЭВШИЛ

Мэргэжлийн чадварлаг боловсон хүчнээр бүрэн хангагдсан, эрүүл мэнд, боловсрол, соёл, халамжийн үйлчилгээг чанаржуулж, хүртээмж, үр өгөөжийг нэмэгдүүлэн, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих замаар иргэн бүрийн амьдарлын чанарыг дээшлүүлнэ.

1.1. Эрүүл мэндийн бодлого

1.1.1. Орон нутгийн эмч, эмнэлгийн ажилтны хүрэлцээ хангамж ур чадварыг сайжруулан, эмчилгээ оношилгооны шинэ дэвшилтэт арга барил эзэмшүүлж, нэвтрүүлэх зэрэг асуудлыг үе шаттай шийдвэрлэнэ.

1.1.2. Гадаад дотоодын байгууллагатай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулан эрүүл мэндийн болон биеийн тамирын мэргэжилтнүүдийг урт, богино хугацааны сургалтанд хамруулж, орон нутагт тогтвор суурьшилтай ажиллуулна.

1.1.3. “Эрүүл хүүхэд – Бигэрийн ирээдүй” хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлж, эрүүл зан үйлийг хэвшүүлэх, халдварт бус өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор эрүүл мэндийн сургалт сурталчилгааг тогтмолжуулна.

1.1.4. Эхийн эндэгдлийг гаргахгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлж, хүүхдийн эндэгдлийг сумдын дунджаас бууруулна.

1.1.5. Эмч, эмнэлгийн ажиллагсдын нийгмийн баталгааг хангаж, орон нутгийн нөөц бололцоогоор нэн чухал шаардлагатай боловсон хүчийг бэлтгэж хангана.

1.1.6. Эрүүл мэндийн явуулын үзлэг, оношилгоог холбогдох дээд байгууллагатай хамтран ,сум болон багт жил бүр зохион байгуулна.

1.1.7. Ахмадуудыг эмнэлгийн үзлэг оношилгоонд хамруулж, эмчилгээ сувилгаанд тогтмол хамруулна

1.2.Биеийн тамир, спортын бодлого.

1.2.1. Нийтийн биеийн тамирыг бүх нийтийн хүртээл болгон хүн амыг хөдөлгөөний хомсдолоос урьдчилан сэргийлэх, ажлыг эрчимжүүлж, чийрэгжүүлэх танхимыг сумын төв, байгууллагуудад зохистой хэлбэрээр бий болгон хөгжүүлж, 2028 он гэхэд хүн амын дундаж наслалтыг улсын дундаж түвшинд хүргэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

1.2.2. “Алтайн аваргууд” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж сумд дэд хөтөлбөр боловсруулж өсвөр үеийн тамирчдыг спортын 8 төрлөөр бэлтгэж, өсвөр үеийн тамирчдыг дэмжиж ажиллана.

1.2.3. Хүүхэд залуучуудыг өвлийн спортоор хичээллэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

1.2.4. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг биеийн тамир, спортоор хичээллэх, уралдаан тэмцээнд оролцох нөхцөлөөр хангана.

1.2.5. Хүүхэд залуучуудыг биеийн тамир, спортоор хичээллэх боломж нөхцөлийг бүрдүүлж, сумын спорт заалыг шинэчлэх, засварлах ажлыг үе шаттай зохион байгуулна.

1.2.7. Шатрын спортыг бүх нийтийн хүртээл болгон хөгжүүлнэ.

1.2.8. Нийтийн биеийн тамир спорт холбоодын зөвлөгөөнийг зохион байгуулж сумдаа тусгай хөтөлбөр гарган ажиллана.

1.3. Боловсрол, соёлын хөгжлийг дэмжих бодлого

1.3.1. Боловсрол, соёлын салбарыг чадварлаг боловсон хүчнээр тасралтгүй хангагдах боломжийг бий болгож, удирдах ажилтны ур чадвар, арга барилыг дээшлүүлэх, өндөр мэргэшилтэй багш / Хими, Физик, Математик, Англи хэлний багшийг бодлогоор бэлтгэх /, соёлын ажилтнуудыг орон нутагт тогтвор суурьшилтай ажиллах таатай орчныг бүрдүүлнэ.

1.3.2. Бүх нийтийн боловсролын түвшинг дээшлүүлэн, хичээлийн байр, цэцэрлэг, соёлын төв, дотуур байрны хангамжийг нэмэгдүүлж, сургалтын материаллаг бааз, тоног төхөөрөмжөөр бүрэн хангаж, орчин үеийн дэвшилтэт сургалтын орчинг аймгийн хэмжээнд нэвтрүүлнэ.

1.3.3. Боловсрол, соёлын салбар дахь хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг бүхий л талаар дэмжиж, хувиараа нэмэлт болон гүнзгийрүүлэн судлах сургалтын орчинг бүрдүүлнэ.

1.3.4. Урлагийн гоц авьяастан, урчууд, уран бүтээгчдийг тодруулан авьяасыг нь хөгжүүлэх хөтөлбөр, төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.

1.3.5. Сумын соёлын биет болон биет бус өвийг хадгалах, өвлүүлэх олны хүртээл болгох чиглэлээр хийгдсэн ажлуудыг бататгаж, дэлхийн соёлын өвд бүртгүүлэх, томоохон хэмжээний зан заншил соёл, өв тээгчдийг илрүүлэн урамшуулах баталгаажуулах ажлыг зохион байгуулна.

1.3.6. Насан туршийн боловсролын хүртээмж, чанар, үр өгөөжийг дээшлүүлнэ.

1.3.7. Математик, англи хэл, компьютерийн сургалтын түвшинг сумын сурагчид аймгийн хэмжээнд аль түвшинд байгааг нарийвчлан тогтоож, цаашид сайжруулах тусгай хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлого

1.3.1. Нийгмийн халамжийн үйлчилгээг зорилтот бүлэг, эмзэг бүлгийн иргэдэд хүртээмжтэй болгож, нийгмийн даатгалд хамрагдах хүрээг нэмэгдүүлж, тэтгэврийн суурь даатгалын тогтолцоонд сумын хүн амын хамралтыг нэмэгдүүлнэ.

1.3.2. Эдийн засгийн өсөлт, хөрөнгө оруулалтын арга хэмжээтэй уялдуулан ажлын байрыг тууштай нэмэгдүүлж, ажилгүйдлийн түвшинг багасган, өрхийн амьжиргааг дээшлүүлнэ.

1.3.3. Ажлын байр шинээр бий болгож буй аж ахуйн нэгж, байгууллагыг бүх түвшинд орон нутгийн бодлогоор дэмжинэ.

1.3.4. Байгаль орчныг хамгаалах, бүтээн байгуулалт, нийтийн эзэмшлийн зам талбай, ногоон байгууламжийн тохижилт үйлчилгээний ажилд амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой иргэдийг өргөнөөр татан оролцуулах замаар Өрхийн орлогыг нэмэгдүүлнэ.

1.3.5. Малчдын нийгмийн хамгааллын эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох талаар шинэ санаачилга гаргаж, залуу малчдыг бүх талаар дэмжинэ.

1.3.6. Малчны тэтгэврийн насыг наашлуулах асуудлыг холбогдох дээд газарт нь уламжилж, шийдвэрлүүлэх талаар анхаарч ажиллана.

1.4. Хүүхэд, залуучууд, ахмад, эмэгтэйчүүдийг дэмжих бодлого

1.4.1. Хүүхэд залуучуудын хэрэгцээ шаардлагад суурилсан, сурч боловсрох, хөгжих, соёл хүмүүжил, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжсэн “Бигэрийн залуус” дэд хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.

1.4.2. Ахмад настан, эмэгтэйчүүдийн хэрэгцээ чадамжинд суурилсан, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, Өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх хөтөлбөр боловсруулан байнгын орлоготой байх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

1.4.3. Ниймгийн эрүүл мэнд, боловсрол, соёлын салбарын хөгжилд шинэ өөрчлөлтийг бий болгоно.

ХОЁР. ЭДИЙН ЗАСАГ, ДЭД БҮТЭЦ - АЖЛЫН БАЙР, ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛ

Эдийн засгийн тэнцвэрт байдлыг хангаж, хөгжилд чиглэсэн төсвийн бодлого “Шинэ хоршоо -Хөдөөгийн сэргэлт” хөтөлбөрт тулгуурлаж хэрэгжүүлэн үр ашгийг нь нэмэгдүүлж, ажлын байр бий болгон ард иргэдийн Өрхийн орлогыг нэмэгдүүлнэ.

2.1. Мал аж ахуйг эрчимжүүлэх

2.1.1. Мал сүргийг эрүүлжүүлэх арга хэмжээг тогтсон хугацаанд явуулж, боом шүлхий зэрэг олон улсын худалдааны хорио цээр, өвчнөөс эрүүл бүсийн статусаа хадгалж галзуу, бруцеллоз зэрэг халдварт өвчний гаралтыг бууруулна.

2.1.2. Орон нутгийн эдийн засгийг тэлэх бодлогыг баримталж, байгууллага аж ахуйн нэгжийн санхүүгийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, айл өрх, иргэд, худалдаа эрхлэгчдийн орлогыг өсгөхөд шаардагдах орон нутгийн шийдвэрүүдийг богино хугацаанд гаргаж ажиллана.

2.1.3 Орон нутгийн нөөц бололцоонд тулгуурлан малын таваарлаг байлдыг нэмэгдүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлж ажиллана.

2.1.4. Сумын өвс тэжээлийн нөөцийг бүрдүүлэх, нөөцийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

2.1.5. Жил бүр 5 хүртэл инженерийн хийцтэй болон энгийн уурхайн худаг шинээр гаргаж худаг уст цэг болон хөвийг сэргээн засварлах болон шинээр гаргаж бэлчээр усжуулах ажлыг ээлж дараатайгаар зохион байгуулна.

2.1.6. Бэлчээрийг улирлын хуваарийн дагуу ашиглах, өнжөөж сэргээх, хашиж хамгаалах зэрэг арга хэмжээг тууштай хэрэгжүүлж, хортон мэрэгчидтэй тэмцэх ашигтай аргыг нэвтрүүлж, үр дүнг дээшлүүлнэ.

2.1.7. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэгчдийн хоршоодын үйл ажиллагааг эрчимжүүлэн дэмжиж, биржийн арилжаанд оролцох эрхтэй иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийг бий болгоно.

2.1.8. Мах экспортлох байрлалын давуу боломжоо ашиглан сум дундын стандартын шаардлага хангасан нядалгааны цехийг бий болгох асуудлыг бодлогоор дэмжинэ.

2.1.9. Ямааны хээлтүүлэгчийг чанаржуулах замаар ноолуурын чанар гарцыг сайжруулна.

2.1.10. Малын гаралтай түүхий эд боловсруулах бага оврын цех байгуулна.

2.2. Газар тариалан эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх

2.2.1 Сумын хэмжээнд тогтоогдсон усалгаатай тариалан эрхлэх боломжтой газруудыг эргэлтэнд оруулах зорилт тавьж, төмс хүнсний ногооны хэрэгцээг бүрэн хангах бодлого хэрэгжүүлнэ.

2.2.2. Усалгаатай тарилангийн хэмжээг нэмэгдүүлж түүнд түшиглэсэн тэжээлийн бага оврын Ү үйлдвэр байгуулна.

2.2.3. Жимс жимсгэнэ, чацарганы тарилалтыг нэг дахин нэмэгдүүлнэ.

2.2.4. Сумд байгаа төмс, хүнсний ногоо хадгалах зоорыг байнгын ашиглалттай болгож, стандартын шаардлага хангасан зоорьтой болгох асуудлыг судалж шийдвэрлэнэ.

2.2.5. Хүлэмжийн аж ахуй хөгжүүлэх, ялангуяа өвлийн дулаалгатай хүлэмжийн тариалалтыг нэмэгдүүлнэ.

2.2.6 Орон нутгийн онцлогт тулгуурласан бага оврын тэжээлийн үйлдвэр байгуулна.

2.3. Бизнес эрхлэлтийг дэмжих

2.3.1 Сум орон нутагт бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа эрхлэх таатай орчинг бүрдүүлж ажиллана.

2.3.2. Эдийн засгийн чадавхийг бэхжүүлэх зорилгоор бичил уул уурхай, алт олборлогчдын бүлэг, нөхөрлөлийн эрх ашгийг хамгаалж, үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх чиглэлийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

2.3.3. Сум бүрт брэнд бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эрхлэхийг дэмжин, стандарт, эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэх боломжийг бүрдүүлж, борлуулалтын сүлжээ бий болгоно.

2.3.4. Жижиг дунд болон өрхийн үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээ эрхлэгчдийг төсөл хөтөлбөрүүдэд хамруулан, ажлын үр өгөөж, хүртээмжийг дээшлүүлнэ.

2.3.5. Гарааны бизнес эрхлэгчдэд аж ахуй эрхлэх сургалтуудыг зохион байгуулж, тэднийг шаардлагатай мэдээ мэдээллээр хангах, техник технологийн сонголт хийхэд нь туслах, төсөл боловсруулах явцад нь зөвлөгөө өгөх ажиллагааг зохион байгуулна.

2.3.6. Хувийн хөрөнгө оруулалтыг эдийн засгийн бодит салбарт оруулах нөхцөл боломжийг дэмжиж, эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлнэ.

2.4. СУМЫН ДЭД БҮТЦИЙГ САЙЖРУУЛАХ

2.4.1 Сумын дэд бүтцийг сайжруулах зорилгоор салбар бүрт төсөв, болон төсөл хөтөлбөрийн хүрээнд төлөвлөгөө гарган хэрэгжүүлж ажиллана.

2.4.2. Сумын нийт малчин өрхийн 90 хүртэл хувьд үүрэн холбооны сүлжээг хүргэнэ.

2.4.3. Сумын ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчилсэний дагуу сумын хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлж ажиллана.

2.4.4 Эрчим хүчний шугам дагуух айл өрхүүдийг эрчим хүчээр хангах ажлыг хийнэ.

2.4.5 Сумын төвийн цахилгаан эрчим хүчний шугамын алдагдлыг бууруулах ажлын зохион байгуулна.

2.4.6 Сумын төвд иргэдийн оролцоотой хамтарч “Жишиг гудамж” төсөл хэрэгжүүлнэ.

2.5. ЗАМ ХАРИЛЦААГ САЙЖРУУЛАХ

2.5.1. Аймгийн төв Алтай хоттой засмал замаар холбогдох Нутгийн зам хөтөлбөрийг эхлүүлэх.

2.5.2. Бигэр Баянхонгор чиглэлийн “Бигэр-Бургас” хүртэлх замыг сайжруулан засварлана.

2.5.3 Баг бүрт зам засварлаж түргэн тусламжийн машин малчны хотонд хүрдэг болгоно.

2.5.4. Сумын төвд гол зам дагуу хатуу хучилттай замыг үргэлжлүүлэн барина.

2.6. НЭГДСЭН ХАЛААЛТ, ЦЭВЭРЛЭХ БАЙГУУЛАМЖЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ТОГТМОЛЖУУЛАХ

2.6.1. Сумын төвийн нэгдсэн халаалтын системийн үйл ажиллагааг жигдрүүлж амины орон сууцнуудыг болон аж ахуйн нэгж байгууллагуудыг холбоно.

2.7. Төсөл зээлийн таатай орчинг бий болгох

2.7.1. Төсөл хөтөлбөрийн нэгдсэн бодлого боловсруулж, төсөл хөтөлбөрт өрх бүрийг жигд хамрагдах боломжийг бүрдүүлж мөн “Шинэ Хоршоо” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж хувиараа бизнес эрхлэгчид болон малчдын орлогыг нэмэгдүүлнэ.

2.7.2. Орон нутагт хэрэгжиж байгаа төсөл хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг ханган олон улсын болон үндэсний хөрөнгө оруулалтын сүлжээг татах, хэрэгжүүлэхэд улс төр болон нийгмийн таатай нөхцөлийг бий болгоно.

2.7.3. Олон улсын болон орон нутгийн төсөл хөтөлбөрүүдийн уялдаа холбоог сайжруулна.

2.8. Ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ.

2.8.1. Орон нутагт боловсон хүчний бодлого боловсруулж шинээр гарсан ажлын байранд орон нутгийн боловсон хүчнийг ажиллуулах бодлого барина.

2.8.2. Орон нутагт байгаа байгалийн баялагийг судлах, нээх, илрүүлэх, хайгуул судалгааны ажлыг мэргэжлийн байгууллагаар зохих зөвшөөрлийн үндсэн дээр хуулийн хугацаанд багтаан хийлгэх шаардлага тавьж орон нутаг, төдийгүй улсын хэмжээний стратегийн ач холбогдол бүхий томоохон ордыг нээх, ашиглах асуудлыг дэмжиж түүнд ажиллах боловсон хүчин ажиллах хүчийг орон нутгаас хангах бодлого барин ажиллана.

2.8.3. Ажилгүй, амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой иргэдэд мэргэжил олгох сургалт зохион байгуулж, бүлэг, нөхөрлөл, хоршооллолд хамруулан ажлын байртай болоход нь дэмжлэг үзүүлж ажиллана.

ГУРАВ. БАЙГАЛЬ ОРЧИН – АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

Хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй байгаль орчны бохирдол, доройтлыг хязгаарлан зогсоож, хүн амын эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлж, орон нутгийн онцлогт тохирсон аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.

3.1. Онгон байгалиа хамгаалах

3.1.1 Өөшд мод үржүүлгийн талбайг нэмэх замаар таримал ойн талбайг одоогийн түвшингээс нэмэгдүүлнэ.

3.1.2. Сумын төвийн ногоон байгууламжийн усалгаа, арчилгааг бүрэн шийдвэрлэж, “НОГООН ОРЧИН” хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

3.1.3. Байгууллага, аж ахуйн нэгж бүрийг хуулийн дагуу ойжуулах, цэцэрлэгжүүлэх ажилд дайчлан оролцуулах замаар “НОГООН БАЙГУУЛЛАГА”, “НОГООН ХАШАА” бий болгоно.

3.1.4. Мод тарьсан иргэдийг урамшуулах журам гарган хэрэгжүүлж, мод үржүүлэн орлого олох боломжийг бүрдүүлнэ.

3.1.5. Голын ай сав, цөлжилт, элсний нүүдэл бүхий газруудыг ойжуулах иргэд, аж ахуйн нэгжийн санал санаачилгыг дэмжиж ажиллана.

3.2. Орон нутгийн онцлогт тохирсон аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ

3.2.1. Бурхан Буудай, Тагийн мод, Таван элс, Цагаан хаалга зэрэг байгалийн үзэсгэлэнт газруудыг түшиглэн аймгийн хэмжээний аялал жуулчлалын маршрут гаргаж тэдгээрийн онцлогыг харуулсан богино хэмжээний баримтат кино, шторжуудыг мэргэжлийн өндөр түвшинд хийлгэн сурталчилж, гадаад, дотоодын аялал жуулчлалыг шинэ шатанд гарган орон нутгийн жуулчдын тоог нэмэгдүүлнэ.

3.2.2. Аялал жуулчлал эрхлэх аж ахуйн нэгж, иргэдийн цогцолбор, бааз байгуулах төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд хамтарч, онцгойлон дэмжиж ажиллана.

3.2.3. Аялал зугаалга, уул овооны тахилга зохион байгуулсан газар нутгийн хог хаягдлыг цэвэрлэн ариутгаж тухайн засаг захиргааны нэгжид хүлээлгэн өгдөг журмыг хэвшүүлнэ.

3.2.4. Сумын бахархалт гайхамшигт газар, ан амьтан, уул усны дүрстэй бэлэг дурсгалын зүйл Үйлдвэрлэж борлуулах эрхийг сонгон шалгаруулалтаар олгох ажлыг эхлүүлнэ.

3.3. Бичил уурхай иргэдийн оролцоо

3.3.1. Хайгуул, ашиглалтын тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгжүүдийн тайланг гаргуулан, дүгнэлт хийж, байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагааг дэмжиж ажиллана.

3.3.2. Нөхөн сэргээлтийг орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор зөв менежмент хийж зохион байгуулах бодлогыг барина.

3.4. Улс болон орон нутгийн тусгай хамгаалалтыг нэмэгдүүлнэ.

3.4.1. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийг өргөжүүлэх, аймаг, сумын тусгай хамгаалалттай газар нутгийг шинэчлэн баталгаажуулах, ховор амьтан ургамал, түүх соёлын газрын хамгаалалтыг сайжруулах арга хэмжээ авна.

3.4.2. Орон нутаг дахь уул уурхайн үйлдвэр, аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаанд явуулах хяналтыг сайжруулж, хамтын ажиллагааг өргөжүүлнэ.

3.4.3. Байгаль орчны хуулийн дагуу иргэн бүр мэдээлэгч-хамгаалагч байх тогтолцоог бүрдүүлэн, урамшууллын систем тогтоож хэрэгжүүлнэ.

3.4.4. Ан амьтдын тооллогыг орчин үеийн багаж, тоног төхөөрөмж, арга хэрэгсэл ашиглан хийж, нөөцийн судалгааг шинэчлэн, байгаль хамгаалагчдын ажиллах нөхцөл боломжийг дээшлүүлнэ.

3.4.5. Завхан гол, Хяргас нуур, сав газрын зөвлөл, захиргаатай хамтран усны нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжүүлж, булаг, шанд, уст цэгийн тоог нэмэгдүүлэх, хамгаалах ажлыг тогтмол зохион байгуулна.

3.4.6. Хайгуул хийгдэж, нөөц нь тогтоогдоогүй орд, илэрцэд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгохыг хориглоно.

3.5 Цөлжилт, элсний нүүдлээс хамгаалах, ногоон байгууламж

3.5.1. Байгальд ээлтэй амьдрах ухааны хичээл, сургалтыг бүх шатны боловсролын байгууллагатай хамтран хийж, өсвөрийн Байгаль хамгаалагчдыг удаан шингэдэг, задардаггүй хог хаягдал, сав баглаа боодлоос таггалзуулах ажлыг зохион байгуулна.

3.5.2. Заган ой, модлог ургамлын хамгаалалтын хяналтыг сайжруулан хамгаална.

3.5.3. “Хоггүй цэвэрхэн Бигэр” хөдөлгөөнийг бүх шатанд өрнүүлж, хамтдаа эрүүл цэвэр амьдрах орчныг бүрдүүлнэ.

3.5.4. Булаг шандны эхийг хамгаалан, моджуулж, ургамалжуулах ажлыг малчид, хоршоо, нөхөрлөлтэй хамтран хийж, усны ундаргыг нэмэгдүүлнэ.

3.5.5. Усны харуулын тоог нэмэгдүүлж, үүлдэд зориуд нөлөөлөх, хур тундасны хэмжээг нэмэгдүүлэх ажлыг мэргэжлийн байгууллагатай хамтран явуулна.

ДӨРӨВ. ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО - ЗӨВ ЗАСАГЛАЛ

Иргэдийнхээ итгэл дэмжлэгийг хүлээсэн төрийн хариуцлагатай тогтолцоог төлөвшүүлнэ.

4.1. Эрх мэдэлтнийг биш, эрх зүйт төрийг дээдэлнэ.

4.1.1. Төрийн албаны ажлын байранд тавигдах шаардлага бүрэн хангаж, нээлттэй шалгаруулалтанд шалгарсан хүнийг төрийн албанд томилдог зарчмыг бүрэн хэрэгжүүлнэ.

4.1.2. Төрийн албан хаагчдыг сонгуулийн үр дүнгээр намын харъяалалаар хууль бусаар халж, сольж, албан тушаал бууруулж, албан тушаал дэвшүүлж томилдог буруу зуршлыг эцэс болгоно.

4.1.3. Бүх шатны Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, багийн Иргэдийн нийтийн хуралд зөвшилцлийн зарчмыг тууштай баримталж, цөөнхийг хүндэтгэж, оновчтой санал, санаачилгыг нь дэмжиж ажиллана.

4.1.4. Төрийн албаны “Боловсон хүчний хөтөлбөр”-ийг шинэчлэн боловсруулж хэрэгжүүлнэ.

4.2. Түмэндээ ойртсон Төрийн Үйлчилгээ

4.2.1. Тулгамдсан, нэн шаардлагатай зорилтуудыг олж тодорхойлох, тэдгээрийг шийдвэрт тусгаж хэрэгжүүлэхийн тулд бүх шатны Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчдийн Үйл ажиллагааг тогтмолжуулж, шаардлагатай асуудлаар нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулдаг болно.

4.2.2. Төрийн ажил үйлчилгээг иргэдэд нээлттэй хөнгөн шуурхай, чирэгдэл, хүндрэлгүй байлгах б үх нөхцөл шаардлагыг сумын түвшинд жигд хэрэгжүүлж ажиллана.

4.2.3. Хөдөөгийн багуудын ажлын нөхцөлийг сайжруулж, багийн дарга, эмч нарыг багт тогтмол ажиллуулах боломжийг бүрдүүлнэ.

4.2.4. Иргэд хөдөлмөрчдийн хурал, багийн иргэд нийтийн хурлуудыг сар улирал бүр зохион байгуулж иргэдийн санал хүсэлтийг хүлээн авч хэвшинэ.

4.3. Авилга, хүнд суртал, чирэгдэлгүй зөв засаглал

4.3.1. Төрийн байгууллагуудын хүнд сурталгүй, зарчимч, шуурхай, ил тод, нээлттэй нам эвсэл Ү зэл бодлоор нь ялгаварлан гадуурхахаас ангид ажиллана. Үүний тулд нэг цэгийн Үйлчилгээ, шилэн данс, төрийн албаны бусад цахим үйлчилгээний нэр төрлийг нэмэгдүүлж, хүрээг өргөтгөнө.

4.3.2. Төрийн нууцад хамаарахаас бусад мэдээлэлтэй иргэд тогтмол танилцаж байх боломжоор хангана.

4.3.3. Төрийн захиргааны болон төрийн үйлчилгээний байгууллагуудын хүнд суртлыг арилган, иргэдэд чирэгдэлгүй хөнгөн шуурхай үйлчилгээ үзүүлэх зорилготой иргэдэд үйлчлэх нэгдсэн тө вийг байгуулж, ажиллуулна.

4.4. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах

4.4.1. Малын хулгайтай тууштай тэмцэж, малын хулгайгүй сум болохыг зорино.

4.4.2. Хуулийн байгууллагуудын албан хаагчдын ёс зүйг сахиулж, хүний эрх, эрх чөлөөг хангана.

4.4.3. Төв суурин газрын хяналтын камерын тоо, хүчин чадлыг нэмэгдүүлж гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх орчныг бүрдүүлнэ.

ГОВЬ-АЛТАЙ АЙМГИЙН БИГЭР СУМЫН МАН-ЫН ХОРОО